

Slovenskí novinári v kultúrnom a demokratizačnom procese šesťdesiatych rokov

Česko-slovenské šesťdesiate roky patrili pravdepodobne k tomu najlepšiemu z 20. storočia. Prišli po plodných medzivojnových rokoch, v ktorých sa sformovali inštitucionálne, vzdelanostné a mentálne základy moderného slovenského národa a vyrástla tu silná generácia umeleckej a vedeckej inteligencie. Po tom, čo sa komunistický režim v 50. rokoch dostal na dno svojich autoritárskych praktík a hľadaním nepriateľa vo vlastných radoch významne spochybnil vlastný politický program, prišlo desaťročie, v ktorom politické uvoľnenie umožnilo ukázať kvalitu, ku ktorej slovenská spoločnosť dospela za historicky krátke obdobie niekoľkých málo desiatok rokov.

Slovenská kultúra vstúpila do tohto pamätného, búrlivého desaťročia pripravená a nedočkavá, pretože už prvá kríza režimu (1953 – 1956)⁸⁶ otvorila niektoré tabuizované témy slobodnej tvorby a naštartovala proces kriticismu voči vládnej kultúrnej politike, resp. k niektorým jej základným aspektom (sloboda tvorby, tlače, slova, cestovania). Napriek jej potlačeniu však zasiatelo zrelo – v podhubí, skryté verejnosti – už nezastaviteľné.

Medzi prvými stáli slovenskí spisovatelia, výtvarníci, filmári, ktorí už v druhej polovici päťdesiatych rokov vystúpili z tieňa s dielami, ktoré sa vymykali zažitej a prísne vnučovanej schéme jedinej „tvorivej“ umeleckej metódy (socialistického realizmu) a odvážili sa prísť so svojim vlastným názorom, hoci odporoval oficiálnej kultúrnej politike. Či to bol Alfonz Bednár svojim románovým debutom *Sklený vrch* (1954), *Hodiny a minúty* (1956), v ktorých prekročil hranice oficiálnych kritérií a ich prvoplánového bezkonfliktného optimizmu, prvé Mňačkove (tentoraz sebakritické) reportáže *Čo nebolo v novinách* uverejňované v tlači a najmä *Démon súhlasu* z pera Dominika Tatarku, či debut vychádzajúcej hviezdy slovenskej modernej poézie: prvotina Milana Rúfusa – zbierka básní *Až dozrieme* (1957).⁸⁷ Išlo o diela dvojakeho druhu. O tie, ktoré prinášali istý – hoci nijako dramatický odklon od oficiálneho hlavného prúdu a tie, ktoré signalizovali nové umelecké cesty a trendy. O diela, ktoré sa začali vyrovnávať s nedávnou stalinistickou minulosťou a pokrivenou spoločenskou pamäťou, ale aj tie, ktoré nezaťažené konvenciami oficiálnej kultúry a ani nadmerným rešpektom – vykročili svojou cestou bez ohľadu na požiadavky a výhrady straníckych ideológov a ich cenzorov.

Na celoštátnom seminári *O mladej próze* (20. – 23. novembra 1961) podráždil Byro ÚV KSS prominentný komunistický spisovateľ Vladimír Mináč vystúpením, ktoré nazval *Mravnosť spisovateľa a literatúra*. Otváral v ňom niektoré zásadné otázky slobody tvorby a úlohy spisovateľa v spoločnosti. Slovenskú literatúru 50. rokov označil otvorene za neúprimnú. Zamýšľal sa v ňom nad základnými kategóriami – ako mravnosť (morálnosť) spisovateľa, ktorá podľa neho súvisí nielen s tým ako žije, ale aj čo píše. Ako úprimne píše. Mináč tiež otváral dilemu svojej generácie, keď sa zamýšľal

⁸⁶ KAPLAN, ref. 5, s. 4-29.

⁸⁷ HVIŠČ, J., MARČOK, V., BĀTOROVÁ, M., PETRÍK, V. Biele miesta v slovenskej literatúre. Bratislava : SPN, 1984, s. 75.